

Stjepan Gradić

ŽIVOT I DJELO

IVICA MARTINOVIC

Stjepan Gradić

ŽIVOT I DJELO

**KATALOG IZLOŽBE U POVODU
300. OBLJETNICE SMRTI**

Dubrovnik 1983.

**Organizator izložbe i izdavač kataloga
Nacionalni komitet SFRJ za historiju nauka**

**Izložbeni prostor
Galerija Sebastian**

**Obrada kataloga i postava izložbe
Ivica Martinović**

**Fotografije na izložbi
Antun Tasovac**

**Oprema i izrada korica
Ivan Pavleković**

**Tisak
»Ivo Čubelić« Dubrovnik**

**Naklada
250 primjeraka**

KAZALO

Dubrovačka građa o neumornom Dubrovčaninu	5
Izložbene teme	7
Kratice ustanova i arhivskih zbirki	8
Katalog	9
Kronologija života i rada Stjepana Gradića	31
Izabrana literatura o Stjepanu Gradiću	35

DUBROVAČKA GRADA O NEUMORNOM DUBROVČANINU

Adsidua cura

Nekritičkom biografizmu prethodnih stoljeća dugujemo spoznaju o znamenitim Dubrovčanima, o mnogim zaslužnim muževima koji su sudjelovanjem u evropskim gibanjima i doprinosom u najrazličitijim područjima ljudskog umovanja, doživljavanja i umijeća stekli ime i značenje, a rodnom gradu darovali glas i ugled. U zbornicima biografija i nizovima arhivske građe, u galerijama portreta i zbirkama epigrama učestalo se spominje jedno ime, pojavljuje jedan lik i prikazuje jedno djelo: ime, lik i djelo Stjepana Gradića. Unatoč tome, ime mu danas nije dovoljno poznato široj javnosti, lik mu odmah prepoznaje tek uži krug znalaca, a djelo mu ni izdaleka nije proučeno. A upravo su u ovom slučaju domovina i njen sin, čovjek i njegov zavičaj povezani na izniman način. Pitanja o karakteru povezanosti Gradića i Dubrovnika izazivaju odgovore koji ujedno predstavljaju i obrazloženje ovog izložbenog postava.

Što je Gradić Dubrovniku? Oličenje neumornog stvaraoca i brižnog sina. Što sve nije radio da iskaže svoje stvaralačke potencijale i što sve nije poduzimao u službi Republike ovaj neumorni Dubrovčanin?

Bio je učenjak koji svojim djelom vremenski posreduje između Getaldicevog i Boškovićevo djela i čini neprekinutim doprinos Dubrovčana egzaktnim znanostima, oprezni galilejanac i kopernikanac na položaju vatikanskog cenzora. Bio je pjesnik ladanjskih ugođaja, prigodnih tema i strahotnih prizora, govornik u najsvečanijim zgodama, istraživač dubrovačke starine i klasične književnosti. Bio je pobornik crkvenog jedinstva i okušao se u tumačenju živo raspravljanih filozofsko-teoloških pitanja. Bio je polihistor u punom značenju te riječi. Unatoč velikom rasponu znanstvene znatizelje temeljitost u obradi pojedinih problema vodila ga je redovito prema vrijednim rezultatima.

Istodobno, bio je vješto diplomatsko pero Republike na Zapadu, ustrajni branitelj dubrovačkih trgovačkih prava na jadranskom i neretvanskom tržištu, začetnik dubrovačkog bankarstva, pjesnik i putnik u svrhu očuvanja dubrovačke slobode, promicatelj tehničkih dostignuća i predlagač novih utvrđenja. Iskazao se kao prvi čovjek obnove razorenoga grada od potresa 1667. do smrti 1683.

Ovakvom djelu najbolje odgovaraju problemski krugovi unutar kojih se osnovni pravci djelovanja izlažu vremenskim slijedom.

Što je Dubrovnik Gradiću? Kakav je Dubrovnik prikazan u njegovim papinskim audijencijama i poklonjenjima pred evropskim vladarima? Kakav je Dubrovnik u njegovom intimnom viđenju?

Prikazan je kao dragocjena kopča Istoka i Zapada, kao Rodos nove ere koji čeka svog Polibija da opiše kako evropski vladari pomažu unesrećenom gradu jednako kao što su antički vladari pritekli u pomoć antičkom Rodosu. Dubrovnik je čudesna ptica Feniks koja se diže iz praha i pepela velike trešnje 1667. i zaogrće se plaštom novih, baroknih pročelja. Dubrovnik ponovljen koji uživa svoju slobodu.

A što je Dubrovnik Gradiću danas? Bogato arhivsko, knjižničko, spomeničko i umjetničko blago koje čeka ustrajne istraživače. Ono može pružiti zaokruženu, ali ne i potpunu, predodžbu o Gradićevom životu i djelu, pa se ovdje i izlaže u skladu s dosadašnjim stupnjem proučenosti. Kamen i mjed, ulje i drvo, pergamen i bombicina, plan i crtež, pismo i ugovor, rukopis i tisak rječito govore prijemčivom i otvorenom duhu. Oni zrače mogućnošću neposrednog uvida i snagom pune točnosti. I neka zrače!

IZLOŽBENE TEME

ŽIVOT

Dubrovački vlastelin
Odrastao u kulturnom ozračju očinskog doma
Obrazovan na najboljim učilištima svoga doba
Crkveni dostojanstvenik osigurane egzistencije
Vatikanski savjetnik i bibliotekar
Pokopan u Rimu
Gradićevi biografi u 18. i 19. stoljeću

UČENJAK

Fizičar
Matematičar
Astronom

KNJIŽEVNIK

Pjesnik
Govornik
Biograf
Povjesničar

MISLILAC

Peripatetičar
Etičar
Ekumenist

OTAC DOMOVINE

Ključni korespondent Republike
Obnovitelj našega Grada i slobode
Graditelj katedrale
Planer nove fortifikacije

KRATICE BIBLIOTEKA, MUZEJA I ZNANSTVENIH USTANOVA

CPZ	Centar za povijesne znanosti. Odjel za povijest umjetnosti Zagreb
DB	Dominikanska biblioteka Dubrovnik
DM	Dubrovački muzej. Kulturno-historijski odjel
HAD	Historijski arhiv Dubrovnik
KJH	Knjižnica »Juraj Habdelić« Zagreb
KMB	Knjižnica Male braće Dubrovnik
KRI	Knjižnica Rezidencije Družbe Isusove Dubrovnik
NB	Dubrovačke biblioteke. Naučna biblioteka
ZPZ	Zavod za povijesne znanosti IC JAZU Dubrovnik

KRATICE ARHIVSKIH NIZOVA HISTORIJSKOG ARHIVA U DUBROVNIKU

ASMMP17	Acta Sanctae Mariae Maioris. Prepiska 17. stoljeća. Prvi broj označuje svezak, drugi broj spisa, treći uko- liko postoji privez pod istim brojem.
CR	Consilium Rogatorum
DC	Diversa Cancellariae
LP	Lettere, e Commissioni di Ponente
PC	Procurae Cancellariae
PM	Pacta matrimonialia
TN	Testamenta Notariae

ŽIVOT

DUBROVAČKI VLASTELIN

1. Portret Stjepana Gradića.
DM, inv. br. 46/S.

Rad nepoznatog talijanskog slikara iz druge polovice 17. stoljeća. Ulje na platnu veličine 61 x 73,5 cm. Ostavština Iva Sarake. Lik Stjepana Gradića u poodmakloj dobi izranja iz tamne pozadine naglašen okovratnikom i rukavom. Lice mu je vrlo izražajno i donekle ružno. Pogled i stisnute usnice izražavaju odlučnost i poduzetnost.

2. Grb obitelji Gradić.
Iznad ulaznih vratiju, Stulina 6, snimak.

Grb je ovalno crveno polje sa žutim koso postavljenim stubištem koje asocira na prezime ove stare dubrovačke plemićke obitelji: Gradi, de Gradis. Motiv stubišta plastično se ističe na grbovima i štitovima u kamenu, a kao trajno obilježje obitelji diskretno je naznačen i u donjem lijevom kutu naslovne stranice prvog tiskanog djela Stjepana Gradića. Vidi izložak br. 63.

3. Pečat obitelji Gradić.
DM, inv. br. 548/N.

Pečat vlasteoske obitelji Gradić izrađen je iz mjedi i drva. Osnovica pečata je ovalnoga oblika s promjerima 25 i 24 mm. Drvena tokarena ručica duga je 10 cm. Zagledanjem otiska pečata uočava se da se preko ovalnog polja koje je izbrazdano okomitim crticama, koje označuju crvenu boju, spušta s lijeva na desno stubište posuto točkicama, koje označuju žutu boju. Okolo grba viju se vitice. Iznad grba nalazi se kruna, a iznad krune lik lava s ljudskom glavom uokviren stijegom koji nosi natpis »SPES«.

4. Genealogija obitelji Gradić.
Manken Irmgard, *Dubrovački patricijat u XIV veku*, SANU, posebna izdanja knjiga CCCXL, Beograd 1960, genealoška tabla 49.

Prema predaji obitelj Gradić vodi svoje podrijetlo od Vuka Gradiense koji je 1016. postao dubrovački vlastelin, a na temelju dokumentarne građe od Felixa de Grade koji je umro

prije 1295. godine jer je te godine njegova udovica Helena sastavila svoju oporuku. Od četvorice Felixovih sinova razvile su se četiri loze ovoga roda. Dvije su izumrle do druge polovice 14. stoljeća s generacijom praunuka Felixa de Grade. Od tridesetih godina 14. stoljeća sinovi ovog plemićkog roda pojavljuju se u Vijeću umoljenih, a od sedamdesetih godina istoga stoljeća redoviti su članovi Maloga vijeća što je pokazatelj neprestanog rasta njihova ugleda i utjecaja.

5. Ženidbeni ugovor Gradićevih roditelja senatora Miha Junijeva Gradića i Marije kćerke Stjepana Petrova Beneše sklopljen 4. studenoga 1610.
HAD, PM 11 (1594 — 1617), f. 161v-162r.

Ugovorom se Petar Beneša kao zastupnik pokojnog oca i u ime majke Margarite obvezao prije ženidbe Mihu Gradiću isplatiti tisuću zlatnih dukata *pro dote, vestibus et ornamentis dictae D. Mariae* kadgod on to zatraži.

6. Šetnica u vrtu Junija Gradića.
U zapadnom dijelu gradskog predjela Pustijerna, Stulina 6.

Vrt se prostire južno i zapadno od djedovske palače i nasuprot ruševina crkve sv. Stjepana. Prostor palače i vrta obnovio je, ukrasio i uvećao u 16. stoljeću, točnije do 1590., Junije Matov Gradić (1549 — 1594) o čemu govori sačuvani natpis. Vrtina ploha razdijeljena je šetnicama. Uz šetnice se nalaze redovi stupova koji svojim jonskim kapitelima nose odrinu. Osnovna šetnica proteže se vrtom u smjeru istok-zapad, a pristupa joj se stubištem kasne renesanse. Cijeli prostor jednako svjedoči i o moći i o ukusu obitelji Gradić.

7. Luneta u vrtu Junija Gradića.
U zapadnom dijelu gradskog predjela Pustijerna, Stulina 6, na kraju osnovne šetnice prislonjena uza zapadni zid vrta.

Trodijelni polukružni reljef širine 150 cm i visine 110 cm. Na bočnim plohama nalazi se lik golog dječaka (putto), a na središnjoj plohi širine 70 cm lik turnirskog borca. Na štitu viteza prepoznaje se koso stubište — osnovni motiv grba Gradi. Vjerojatni izvorni položaj u predvorju iznad vratiju gdje postoji ploha istih dimenzija.

8. *Sito per il Collegio di Ragusa mandato dal P. Canauli.*
HAD, ASMMP17 11.1254/1, f. 215, snimak.

Nacrt s legendom i razmatranjem o položaju koji je predviđen za gradnju isusovačkog kolegija ispunja list veličine 31 x 44 cm. Izradio ga je isusovac Giovanni Battista Canauli koji u razdoblju 1653. — 1656. boravi u Dubrovniku sa zadatkom da sa senatom ugovori sve što je potrebno za utemeljenje kole-

gija. Taj jedini sačuvani precizni plan jednog gradskog područja između dvaju potresa 1639. i 1667. vjerojatno je nastao do veljače 1654. kad Canauli podnosi predstavku senatu. Za svaku od 26 jedinica, koliko ih plan ima, postoji tumačenje u posebnoj tabeli. Jedinica br. 2 je *Casa ruinata de SS^{ri} Gradi*, a s njezine sjeverne strane ucrtan je *Giardino de SS^{ri} Gradi* kojemu nije pridružen broj. Ruševne građevine, posljedice potresa iz 1639., nalaze se na četiri mjesta.

ODRASTAO U KULTURNOM OZRAČJU OČINSKOG DOMA

9. Palmotić Junije, *In funere D. Michaelis Gradii epicedion*. KMB, rkp. Č.666/N.972, svežnjic 4, p. 91-115, otvoren na p. 102-103.

Palmotićev epikedij od 787 heksametara upoznaje nas s književnim djelovanjem Gradićeva oca. Pjesništvom se bavio od djetinjstva i napisao je tragediju ilirskim jezikom da se mogla takmičiti s grčkim i latinskim dramama te je prikazivao na dubrovačkoj pozornici. Zapravo, to je bio prijevod latinske tragedije *Crispus* talijanskog isusovca Bernardina Stefanija (1560 — 1620), napisane 1597. u duhu obnove antičke drame po motivima Euripidove *Fedre*.

10. Portret Junija Palmotića, u *Galleria di Ragusei illustri*, izdavač Pier-Francesco Martecchini, Dubrovnik 1841, litografija Antonija Nardella.
KMB.

Hrvatski pjesnik i dramatičar Junije Palmotić (1606 — 1657) zarana je ostao bez oca pa ga je zajedno s njegovom majkom Uršulom primio u svoj dom njegov ujak Miho Gradić. Ujedno mu je pružio i temeljni književni odgoj. Dječak Stjepan morao je biti zadivljen vještinom versifikacije svog starijeg sestrića o čemu imamo svjedočanstvo u životopisu što ga je Gradić izdao znatno poslije Palmotićeve smrti.

11. Poslanica s posvetom *Prisvjetlomu, i mnogo uzvišenomu gn. gosp. Matu Gradiću sluga Oracio Mažibradić 1. magja 1623.*, u *Pjesni gljuvene po Oraziu Mascibradi*. KMB, rkp. B.235, f. 3r-4r, otvoren na f. 3r.

Horacije Mažibradić (1566 — 1641), pjesnik siromah i pjesnik vlastitoga siromaštva, utječe se svom bogatom zaštitniku vlastelinu Matu Gradiću, Stjepanovu stricu, posvećujući mu izbor svojih ranih ljubavnih stihova koje sam označava kao *trude, pun slabe pameti, ke skladah nekada*. U poslanici ga oslovljava s *Gradiću mogući*.

OBRAZOVAN NA NAJBOLJIM UČILIŠTIMA SVOGA DOBA

12. Gradić Stjepan, *Disputatio de opinione probabili cum P. Honorato Fabri*, Romae, Typis Francisci Tizzoni 1678.
KMB, 34-X-102, p. 3-4, snimak.

Na početku druge glave Gradić sustavno prikazuje vlastito školovanje. Izrijekom spominje četvoricu svojih učitelja isusovaca: Ivana Gradića i Ignjata Tudiševića u Dubrovniku, te Angela Galuzzija (1593 — 1674) i Alessandra Gottifredija (1595 — 1652) u Rimu, kojima duguje svoje poznavanje klasične književnosti i filozofije.

13. *Alcune Memorie di questo Collegio di Ragusa (Ljetopis dubrovačkoga kolegija)*.
KJH, rkp., f. 5v.

Kroničar u sklopu prikaza isusovačkog rada u Dubrovniku u razdoblju 1620. — 1626. navodi da su učitelji Stjepana Gradića u retorici i filozofiji bili Ignjat Tudišević i Camillo Gori, a zatim opisuje kako je poslije nagle smrti Gradićev prvi učitelj i ujedno stric Ivan Gradić bio sahranjen u roditeljskoj grobnici u crkvi sv. Dominika.

14. Bašić Đuro, *Elogia Iesuitarum Ragusinarum*.
KJH, rkp., p. 24-28, otvoren na p. 25-26.

Elogij Ignjata Tudiševića (1596 — 1645), matematičara, poznavao Getaldiceva rada. Donosi dvije potvrde iz Gradićevih tiskanih djela o tome da je Tudišević bio Gradićev učitelj. Prvi navod je iz već spomenute druge glave rasprave *Disputatio de opinione probabili cum P. Honorato Fabri*, a drugi iz biografije *De vita, ingenio et studiis Junii Palmottae*.

15. *Catalogus triennalis I. Rag. 1625*.
KJH, fototeka.

Službeni trogodišnji izvještaj dubrovačkih isusovaca donosi osobne podatke i službe Gradićeva učitelja Tudiševića.

16. Zaključak Vijeća umoljenih dne 2. ožujka 1630.
HAD, CR 92 (1629 — 1631), f. 50r-50v, snimak.

Zaključkom se prihvaća molba senatora Miha Gradića, što znači da se njegovu sinu Stjepanu, koji je tad već bio na naukama u Rimu, odobrava godišnja potpora od 30 dukata za petogodišnje razdoblje. Zaključku je pridodana sama molba.

17. Zaključak Vijeća umoljenih dne 20. veljače 1574.
HAD, CR 62 (1573 — 1575), f. 197r, snimak.

Jednoglasni zaključak izriče obvezu da svaki dubrovački mladić, bude li uživao petogodišnju potporu za studij izvan domovine, mora vrativši se kući poslije završenih nauka održati javna predavanja ili vratiti sav novac što ga je dobio. Dalekosežna mjera koja je svakako odigrala ulogu u kulturnom razvoju Dubrovnika. Na temelju ovog zaključka Miho Gradić je tražio i dobio novčanu potporu za studij svoga sina Stjepana.

18. Portret Petra Beneše.
KMB.

Rad nepoznatog slikara iz prve polovice 19. stoljeća. Ulje na platnu veličine 55,5 x 67 cm. Pripada nizu portreta koje je jedan te isti slikar izradio najvjerojatnije po predlošcima iz nesačuvane galerije portreta dubrovačkog slikara Petra Katušića, odnosno po predlošcima prve redakcije Katušićeve galerije iz kista palermitanskog majstora Carmela Reggio. Redoslijed posjedovanja zbirke: vojvoda Antun Sorkočević — Rafo Gučetić — dubrovačke vladike Mara i Pavle Gozze, nazvane po ocu Rafovice — Mala braća poklonom 1878. Prikazuje Gradićeva ujaka Petra Benešu (1586 — 1642), istaknutog službenika u papinskom Državnom tajništvu (1623 — 1642), privremenog državnog tajnika (1632 — 1634) i predstavnika Republike kod Pape. Njegovim nastojanjem i po njegovu osobnom primjeru Gradić je stekao prvorazrednu naobrazbu, a pod njegovim nadzorom uputio se u osnove diplomatskog umijeća.

19. Portret Alessandra Gottifredija.
KJH, fototeka.

Alessandro Gottifredi, profesor Rimskog kolegija pratio je Gradića tokom cijelog studija filozofije. U prvoj godini predavao mu je logiku, u drugoj fiziku, a u trećoj metafiziku i tako ga upoznao s cjelokupnim pokladom peripatetičke filozofije.

CRKVENI DOSTOJANSTVENIK OSIGURANE EGZISTENCIJE

20. Službeni spis dubrovačke kancelarije dne 16. listopada 1634.
HAD, PC 39 (1634 — 1635), f. 98r, snimak.

Ovim dokumentom *D. Stephanus Mich. Gradi Canonicus* poslije očeve smrti postavlja svog starijeg brata Juniya upraviteljem svojih dobara i zastupnikom pred dubrovačkim vlastima. Dokument potvrđuje da je Gradić bio kanonik već 1634. godine.

21. Rogovska opatija sv. Kuzme i Damjana, Čokovac/Tkon, otok Pašman.
 Ostojić Ivan, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima I*, Benediktinski priorat, Split 1963, p. 227, sl. 108, snimak napravljen 1910.
 Glagoljaška opatija s najdužim vijekom trajanja (1125 — 1808) i najbrojnijom zbirkom natpisa urezanih u kamen hrvatskom glagoljicom, obnovljena 1369. — 1418. u venecijanskoj gotici, restaurirana 1907., teško opustošena u oba svjetska rata, danas dijelom u ruševinama a dijelom u trošnom stanju, pripala je Gradiću poslije smrti njegova ujaka Beneše. Preuzeo ju je 14. listopada 1644. U drugoj polovici 17. stoljeća opat komendatar unajmljivao je godišnje prihode opatije za 300-400 dukata.
22. Ugovor Stjepana Gradića s postolarom Mihom Andrijaševićem dne 23. kolovoza 1662.
 HAD, DC 212 (1662 — 1665), f. 29r-29v, snimak.
 Za vrijeme svog posljednjeg boravka u Dubrovniku Gradić sklapa ugovor kojim za šest dubrovačkih dukata godišnje daje u najam Andrijaševiću svoj neplodni posjed pučki zvan Ledina na otoku Šipanu u selu Frajga.

VATIKANSKI SAVJETNIK I BIBLIOTEKAR

23. Koncept senatova pisma Stjepanu Gradiću dne 7. svibnja 1658.
 HAD, LP 22 (1656 — 1660), f. 111r-113r, snimak f. 112v.
 Senat izražava zadovoljstvo što je Papa imenovao Gradića savjetnikom Svete Kongregacije indeksa. Sama čestitka smišljena je ukomponirana u ostali tekst koji dakako razmatra pitanja koja su tog trenutka prvenstveno zaokupljala pažnju senata: utemeljenje dubrovačkog kolegija i mletačko-tursko sukobljavanje.
24. Pismo Kneza i Malog vijeća Stjepanu Gradiću dne 21. lipnja 1661.
 HAD, ASMMP17 9.964, snimak početne stranice pisma.
 Čestitka prilikom imenovanja Stjepana Gradića kustosom Vatikanske biblioteke.
25. Pismo Stjepana Gradića Knezu i Malom vijeću dne 10. siječnja 1682.
 HAD, ASMMP17 10.1189, snimak pisma.
 Gradić javlja senatu da je konačno postao prefekt Vatikanske biblioteke. Prima čestitke sa svih strana i udobrovoljile bi ga četiri riječi zahvalnosti koje bi senat uputio Papi.

POKOPAN U RIMU

26. Pismo Petra Božidarevića Knezu i Malom vijeću dne 5. svibnja 1683.
HAD, ASMMP17 15.1619, snimak prve stranice pisma.
Petar Božidarević javlja da je opat Stjepan Gradić preminuo 2. svibnja 1683. Ostavio je senatu stolni sat i odredio da se u Dubrovnik što prije otpreme svesci diplomatske pošte.
27. Nadgrobna ploča četvorice predstojnika ilirske bratovštine u Rimu.
Crkva sv. Jeronima, Rim, snimak.
Gradić je u skladu sa željom izraženom u oporuci sahranjen u crkvi sv. Jeronima uz svog prijatelja Ivana Lučića. Nije želio da na nadgrobnoj ploči bude ma kakve pohvale njegova rada. Zato se na njoj isključivo redaju njegovi naslovi i službe.

GRADIĆEVI BIOGRAFI U 18. I 19. STOLJEĆU

28. Đurđević Ignjat, *Vitae Illustrium Rhacusinorum*.
HAD, 21.b/110, autograf iz 18. stoljeća, f. 48.
29. Cerva Serafin, *Stephanus Gradius*, u *Bibliotheca Ragusina IV*.
DB, 36-IV-15, p. 151-199.
30. *Inscriptiones et Elogia Nonnullorum Rhacusanorum Virtute et Doctrina Excellentium*.
HAD, 21.2/107, rukopis donosi elogij *Stephano Gradio*, f. 3 i Gradićev epitaf u crkvi sv. Jeronima u Rimu, f. 55.
31. Dolci Sebastian, *Fasti Litterario-Ragusini*, Venetiis 1767.
KMB, 33-XI-4, p. 59-60.
32. Appendini Francesco Maria, *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de'Ragusei II*, Ragusa 1803.
KMB, 36-IX-3, p. 138-144.
33. Ambrosoli Francesco, *Stefano Gradi*, u *Galleria di Ragusei illustri*, Martecchini, Ragusa 1841.
KMB, 34-XII-15, bez kontinuirane paginacije.
34. Gliubich Simeone, *Gradi Stefano*, u *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Vienna 1856.
KMB, 36-VII-18, p. 170-173.

UČENJAK

FIZIČAR

35. Minuta pisma Stjepana Gradića dubrovačkom senatu dne 19. veljače 1656.

HAD, ASMMP17 12.1255/2, *Minute di Lettere dell'Abbate Stefano Gradi an. 1642. in 1681.*, f. 109r, snimak.

Gradić javlja da se švedska kraljica-izbjeglica Kristina (1626 — 1689) nastanila u Rimu. Taj događaj prijelomni je trenutak za njegovo prirodnoznanstveno djelovanje jer je on kao vrstan latinski pjesnik i znalac u fizičko-matematičkim pitanjima odmah postao uglednim članom književno-znanstvenog društva koje se okupljalo u Kristininu rimskom dvorcu.

36. *Quaedam meditationes geometricae diversis temporibus a me Stephano Gradio factae.*

Cod. Vat. lat. 6921, f. 202r, snimak.

Početak autografa najstarije verzije rasprave *De causa naturali motus accelerati & aequalibus ejus in descensu corporum gravium ad aequalia momenta temporum incrementis* (O prirodnom uzroku ubrzanog gibanja i o njegovim jednakim prirastima u jednakim vremenskim razmacima pri padu teških tijela) s umecima s lijeve strane, nastao svakako prije kraja 1660. Poslije znanstvene prepiske s Michelangelom Riccijem i Honorè Fabrijem ovaj spis, sačuvan u navedenom vatikanskom kodeksu u četiri verzije, nije pretrpio izmjene koje bi promijenile smisao Gradićeve izlaganja. Rasprava predstavlja ključni Gradićev doprinos egzaktnim znanostima.

37. *Quaedam meditationes geometricae...*

Cod. Vat. lat. 6921, f. 211r-211v, snimak.

Pismo Honorè Fabrija Stjepanu Gradiću 7. siječnja 1661. glede Gradićeve rasprave o ubrzanom gibanju. Fabrijeve »poteškoće« odnose se na Gradićeve tvrdnje o indiferentnosti tijela prema mirovanju ili gibanju, o trenutačnom djelovanju uzroka i o sastavljanju gibanja, a inzistiraju na filozofskom određenju uzroka gibanja. Gradić ih nije usvojio i ostao je na izabranom predmetu rasprave: egzaktno utvrđivanje zakona slobodnog pada precizno izvedenim graničnim procesom.

38. *Quaedam meditationes geometricae...*

Cod. Vat. lat. 6921, f. 148r-148v, snimak.

Autograf jedne od četiriju verzija rasprave *De directione navis ope gubernaculi* (O upravljanju broda kormilom) s ispravicima i skicom broda, nastao u toku rasprave s Alfonsom Borelijem (1608 — 1679) poslije izlaska Borellijeva djela *De vi percussionis* (O sili udarca) 1667. u Bologni. Gradić je zakretanje broda tumačio impetusom koji bi se stvarao duž zakrenutog kormila AI dok je brod u kretanju. Među prvima je tražio rješenje ovog hidromehaničkog problema pomoću pokusa promatranjem predmeta u strujnicama vode i u tu svrhu služio se daskom i posebno izgrađenim malim brodom.

39. *Quaedam meditationes geometricae...*
Cod. Vat. lat. 6921, f. 158r-158v, snimak.

Prvi list Borellijeve rasprave koju je Gradić vlastoručno naslovio *Tesi Borelli sopra il discorso del timone* (Borellijeve teze o raspravi o kormilu). U njoj se Borelli suprotstavio Gradićevo gledištu o postojanju impetusa pozivajući se također na pokuse s brodom u strujnicama rijeke.

40. Gradićev brod.
Gradić Stjepan, *Dissertationes physico-mathematicae quatuor*, p. 3, uvećani snimak.

Skica broda u raspravi tiskanoj trinaest godina poslije rasprave s Borelijem. Hidromehanički problem upravljanja brodom pomoću kormila bit će riješen u 18. stoljeću uz pomoć znatnog matematičkog instrumentarija.

41. Gradićev pokus s daskom u strujnicama vode.
Gradić Stjepan, *Dissertationes...*, p. 7 i 11, uvećani snimci.

Gradić sa crtežima ilustrira što se događa s komadom drva u strujnicama vode u tri različita slučaja: kad je taj komad okomit na strujnice, kad je usporedan sa strujnicama i kad je koso postavljen prema strujnicama. Treći slučaj, koji prikazuje i posebni crtež na p. 7, predstavlja model kormila broda i predmet je Gradićeva proučavanja.

MATEMATIČAR

42. Galilejev crtež u Gradićevoj matematičkoj raspravi.
Gradić Stjepan, *Dissertationes...*, p. 43, uvećani snimak stranice.

U matematičkoj raspravi *De loco Galilaei, quo punctum lineae aequale pronuntiat* (O Galilejevom stavku kojim izriče da je točka jednaka crti) Gradić odlučuje razmatrati otvoreni prob-

lem o naravi beskonačnoga i to na primjeru jednog Galilejevog dokazivanja. Pritom preuzima crtež koji je Galileiu poslužio prilikom dokazivanja jednakosti volumena kratera i stošca jednakih baza i visina.

ASTRONOM

43. *Quaedam meditationes geometricae...*
Cod. Vat. lat. 6921, f. 203v, snimak.

U autografu najstarije verzije rasprave *O prirodnom uzroku ubrzanog gibanja...* oprezni kopernikanac Gradić prvotno je za središte Zemlje upotrijebio izraz *središte svijeta* kako su to redovito činili geocentričari a on sam ga usvojio tijekom školovanja. Potom je, pobjedivši autocenzuru, taj izraz precrtao i napisao *središte Zemlje* naglašujući time da razlikuje ta dva središta.

44. Pismo kardinala Barbariga Stjepanu Gradiću dne 29. prosinca 1660.
Cerva Serafin, *Bibliotheca Ragusina IV*, JAZU, Zagreb 1980, prvotisak otvoren na str. 118-119.

Predstavlja poticaj Gradićevu astronomskom radu i osobito kopernikanskom usmjerenju. U njemu se Gradiću pripisuje djelce *Astronomia geometrica*.

45. Gradić Stjepan, *Dissertationes physico-mathematicae quatuor*, Amstelodami, Apud Danielelem Elsevirium, 1680, p. 63.
KMB, 34-II-16, naslovna stranica s kazalom.

Gradić se kasno odlučuje na objavljivanje izbora iz svog fizičko-matematičkog rada. To zakašnjenje djelomice nadoknađuje Gradićevo živo raspravljanje obrađenih problema u krugu Kristinine akademije a i izvan tog kruga.

KNJIŽEVNIK

PJESNIK

46. Gradićeva latinska poslanica Juniju Palmotiću.
KMB, rkp. Č. 666/N. 972, svežnjic 2, p. 46—50.

Rani Gradićevi stihovi, sačuvani u izvornom obliku u Vatikanskoj biblioteci i u prijepisu Antuna Agića u rukopisu Male braće u Dubrovniku, nastali su potkraj ljeta 1637. za vrijeme studija prava u Bologni. U njima Gradić izričito spominje Palmotićevo ime i djela i prigovara mu što ga nije

obradovao kojim svojim novim stihom. On sam bavi se proučavanjem zakona od Solona do Justinijana i zato šuti njegova Muza.

47. *De insulae Iupanae amoenitate (O ljupkosti otoka Šipana). Poemata Stephani Gradii*, u *Poemata septem illustrium viro- rum*, Amsterdam 1672, p. 398, snimak.

Pjesmica sastavljena od 9 senara nadahnuta je ladanjskim ugođajem otoka Šipana kojeg je sam iskusio u svom dubrovačkom razdoblju 1643. — 1653. Tiskana je u tri navrata: u oba izdanja pjesničkog zbornika Kristinina kruga i u bilješkama Miha Sorkočevića u zbirci povijesnih prikaza nastanka i razvoja Dubrovnika 1790. Opisuje Bakha koji napušta svoja tradicionalna antička boravišta da bi na Šipanu proslavio jesenske svetkovine i koji se odriče božanske trpeze da bi se napio šipanskog vina.

48. *Poemata Stephani Gradii*, u *Poemata septem illustrium viro- rum*, Antverpiae 1662.
NB, 66 R, naslovna stranica Gradićeve zbirke.

Prvo izdanje zbirke pjesničkih radova književno-znanstvenog kruga kraljice Kristine. Sadrži mahom prigodne pjesme Stjepana Gradića.

49. Tri pjesme posvećene Stjepanu Gradiću.
KMB, 3-VII-2, *Poemata septem illustrium viro- rum*, Amsterdam 1672, p. 97, 270, 369, snimci.

Gradiću su stihove posvetili Agostino Favoriti, Ferdinand Fürstenberg i Natale Rondinini. S njima je Gradić dijelio i pjesničke i političke preokupacije.

50. *Poemata Stephani Gradii*, u *Poemata septem illustrium viro- rum*, Amstelodami, Apud Danielelem Elsevirium, 1672, p. 504.
KMB, 3-VII-2, p. 377, naslovna stranica Gradićeve zbirke.

Drugo prošireno izdanje pjesničkog zbornika Kristinina kruga. Gradićevoj zbirci od četrnaest pjesama pridodan je govor *De eligendo summo pontifice*.

51. Gradić Stjepan, *De laudibus Serenissimae Reipublicae Venetae et cladibus Patriae suae carmen*, Venetiis, Typis Io. Francisci Valvasensis, 1675, p. 24.
KMB, 34-X-29, naslovna stranica.

Gradićevoe poema o dubrovačkoj velikoj trešnji sastavljena od 315 latinskih heksametara. Vjeran prikaz potresa, pljačke i požara koji su pogodili Dubrovnik u travnju 1667., temeljen

na pismenim izvještajima dubrovačkih prijatelja. Primjer upotrebe pjesničkog dara u političke svrhe jer je Gradić pjesmu posvetio mletačkom prokuratoru Naniju i dao je tiskati u sklopu svoje diplomatske borbe za dubrovačko tržište na Neretvi.

52. *Le tre descrizioni del terremoto di Ragusa del MDCLXVII di Gradi, Rogacci, Stay*. Versione dal latino Stulli Luca, Venezia 1828, Simone Occhi ed.
KRI, 17-I-8, naslovna stranica.

Izdanje pruža mogućnost književnog i faktografskog uspoređivanja opisa dubrovačkog potresa 1667. kod Gradića, Rogaćića i Staya. Smatra se da je Gradićev opis najvjerniji i najpotresniji. Talijanski prepjev Gradićeve poeme ima jednu posebnost: umetak od 104 stiha u kojem prevodilac Luca Stulli prema svjedočanstvu franjevačkog bibliotekara Vita Andrijaševića opisuje smrt učenika dubrovačkog kolegija koji su u ruševinama bili živi zakopani.

GOVORNIK

53. Gradić Stjepan, *Oratio de eligendo summo pontifice*, Romae, Ex Typographia Nicolai Angeli Tinasi, 1667, p. 12.
NB, 3000 R, naslovna stranica.

Izdanje govora kojega je Gradić održao 2. lipnja u Bazilici sv. Petra na početku konklava poslije smrti pape Aleksandra VII. Značajno priznanje Gradićevoj govorničkoj vještini popraćeno je i uobičajenom nagradom od sto dukata koju je govornik namijenio razorenom zavičaju.

54. Gradić Stjepan, *In funere Caesaris Rasponi*, Romae, Ex typographia Francisci Tizzoni, 1676, p. 33.
KMB, 33-VI-18, naslovna stranica.

Nadgrobni govor školskom drugu iz Rimskog kolegija i moćnom prijatelju koji mu je izborio položaj savjetnika Svete Kongregacije indeksa i time mu osigurao stalni boravak u Rimu.

BIOGRAF

55. *Summarium commentarii de vita et rebus gestis Petri Benesae, patritii Ragusini a Stephano Gradio conscripti...*, u Zibaldone II.
KMB, rkp. Č.266/N.434, p. 269-272.

Sažetak Gradićeve životopisa Petra Beneše kojega je 1772. izradio Kristofor Stay prema vatikanskom latinskom kodeksu

kojega numeracija nije navedena. Životopis otkriva duhovnu povezanost i plodnu suradnju Beneše i Gradića u razdoblju prvog Gradićeva boravka u Rimu, a ukazuje i na političke ciljeve Barberina, kardinala zaštitnika Dubrovačke Republike.

56. Gradić Stjepan, *De vita, ingenio et studiis auctoris*, predgovor za Palmotić Junije, *Christiade to iest Xivot i diela Isukarstova*, Rim 1670, p. (12-24).
NB, 40 R, početna stranica teksta.

Gradić priređuje posthumno izdanje Palmotićeve *Kristijade* i piše za nj latinski predgovor koji je daleko više od običnog životopisa jer ocrta dubrovačku kulturnu sredinu i pruža književno-kritičke ocjene o Palmotićevu književnom usmjerenju. Ključna je ocjena da se Palmotić nije povodio za načinom govora svojih sugrađana nego Bosanaca i da će jednom svi slavenski narodi taj govor smatrati jezikom vlastite književnosti.

POVJESNIČAR

57. Portret Stjepana Gradića, u *Galleria di Ragusei illustri*, izdavač Pier-Francesco Martecchini, Dubrovnik 1841, litografija Antonija Nardella.
KMB.

Prikazuje Stjepana Gradića u mlađim danima.

58. Portret Ivana Lučića, u Gliubich Simeone, *Galleria di Dalmati illustri*, Dubrovnik 1896.
DM, inv. br. 651/B.

Ivan Lučić (1604 — 1679) osnivač je znanstvene, kritičke hrvatske historiografije. S Gradićem ga veže poznanstvo iz Vatikanske biblioteke 1654., koje je preraslo u dugogodišnju plodnu suradnju u povijesnim pitanjima i zajedničko sudjelovanje u znanstvenom životu rimske sredine. Potvrda istih pogleda je i usklađeno djelovanje u obranu vjerodostojnosti trogirskog fragmenta Petronija Arbitra kojeg je u biblioteci Nikole Cippica u Trogiru našao Marin Statileo.

59. Lučić Ivan, *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Vindobonae 1758, Typis Ioannis Thomae Trattner.
HAD, R 789, p. 4-5.

Prilikom izrade prvih poglavlja svog epohalnog djela Lučić se oslanja na Gradićev znalčki prijevod Apijanove povijesti ilirskih ratova. Prvi navod *ex versione Stephani Abbatis Gradii* susreće se na str. 5. Ovo izdanje ne sadrži zbirku *Rerum Dal-*

matarum scriptores unutar koje je Lučić u cijelosti tiskao Gradićev prijevod.

60. Lučić Ivan, *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Vindobonae 1758, Typis Ioannis Thomae Trattner. DB, 45-VIII-11, p. 278.

U svojstvu savjetnika Svete Kongregacije indeksa Gradić daje dozvolu za tiskanje Lučićeva djela *De regno*.

61. *Stephani Gradi Antiquitatum Rhacusanarum brevis diatriba*, u *Commentariolus Ludovici Cervarii Tuberonis de origine et incremento urbis Rhacusanae*, Rhucusii, Typis Andreae Trevisan, 1790, p. 33-34. KRI, 9-III-8, p. 33.

U zborniku radova o nastanku i razvoju Dubrovnika, koji je priredio Miho Sorkočević opskrblivši ga svojim bilješkama i komentarima, posthumno je izdan i Gradićev kratak prikaz dubrovačke prošlosti. Ovo je jedino objelodanjeno od opsežne rukopisne građe za državnu i crkvenu povijest Dubrovnika, koju građu je Gradić godinama prikupljao.

62. Prijepis oporuke Stjepana Gradića. HAD, TN 70, f. 168v-172r, snimak f. 171r.

Odredba oporuke da sva rukopisna ostavština *in materia literaria* pripada Vatikanskoj biblioteci. Tako su 94 latinska i 22 grčka rukopisa dospjela na sigurno mjesto.

MISLILAC

FILOZOF

63. Gradić Stjepan, *Peripateticae philosophiae pronuntiata disputationibus proposita*, s. l. et a., p. 44. KMB, 36-XI-16, privez 1, naslovna stranica.

Mladenačko Gradićevo djelo, napisano najvjerojatnije 1634., predstavlja ili završni školski rad na studiju filozofije ili ispunjenje obveze koju je pisac preuzeo primajući petogodišnju novčanu potporu Dubrovačke Republike. Ono je sinteza peripatetičkog sustava iz perspektive mladog filozofa 17 stoljeća. Raspodjela gradiva u skladu je sa skolastičkom tradicijom. Poslije logičkog dijela koji ima uvodni karakter naglasak je na izlaganju fizike, dok je metafizička problematika tek naznačena. Primjerak je prema dosadašnjim spoznajama unikat. Iz rukopisnog zapisa na naslovnoj stranici očito je da potječe iz knjižnice dubrovačkog kolegija.

TEOLOG

64. Gradić Stjepan, *Disputatio de opinione probabili cum P. Honorato Fabri*, Romae, Typis Francisci Tizzoni, 1678, p. (16)+134. KMB, 34-X-102, naslovna stranica.

Rasprava o prijepornom etičkom pitanju da li je u primjeni dvojbenog zakona moralno dopušteno slijediti mišljenje protivno zakonu ako u prilog tom mišljenju stoje vjerojatni razlozi (pozicija probabilizma), premda za suprotno mišljenje stoje vjerojatniji razlozi (pozicija probabiliorizma). Nasuprot probabilisti Fabriju, inače Gradićevom korespondentu u matematičko-fizičkim pitanjima, Gradić se opredjeljuje za probabiliorizam razvijajući svoj misaoni postupak nezavisno o vjeri, kulturi i filozofskoj poziciji.

EKUMENIST

65. Pismo Stjepana Gradića dubrovačkom senatu dne 5. listopada 1672.

HAD, ASMMP17 15.1544, snimak posljednje stranice pisma.

Autograf oštećen pri skidanju pečata. Posljednji odlomak pisma sadrži vijest da dvojica raških monaha iz Popova traže u Rimu dopuštenje da se u Dubrovniku sagradi crkva za pravoslavne vjernike. Iza obzirne Gradićeve blagonaklonosti krije se priželjkivanje da takav korak vlade bude doprinos sjedinjenju istočne i zapadne crkve.

66. Minuta pisma Stjepana Gradića dubrovačkom senatu dne 9. kolovoza 1678.

Körbler Đuro, *Pisma opata Stjepana Gradića Dubrovčanina senatu Republike dubrovačke od godine 1667. do 1683.*, p. 344-349.

Gradić opisuje izvanrednu audijenciju kod pape Inocenta XI u kojoj mu je iznosio razloge za dosadašnje neuspjehe u nastojanjima oko izmirenja istočne i zapadne crkve i predložio put koji bi vodio crkvenom jedinstvu. U okviru raspravljane teme on razmatra i zadaću Dubrovnika da vezuje Zapad s Istokom, pa spominje njegovu ugroženost u postojećim političkim uvjetima i potrebu izgradnje novih vanjskih utvrđenja.

OTAC DOMOVINE

KLJUČNI KORESPONDENT REPUBLIKE

67. Portret Stjepana Gradića.
NB.
Rad palermitanskog majstora Carmela Reggio s početka 19. stoljeća. Ulje na platnu veličine 40 x 55 cm. Pripada nizu portreta znamenitih Dubrovčana koje je Reggio izradio za vrijeme boravka u Dubrovniku 1800. — 1813. po predlošcima iz nesačuvane Katušićeve galerije portreta. Dospio u Naučnu biblioteku iz zbirke dr Melka Čingrije. Lik Stjepana Gradića u podmakloj dobi identičan kao u izložku br. 1.
68. Pismo dubrovačkog senata Stjepanu Gradiću dne 22. svibnja 1638.
HAD, ASMMP17 8.813, snimak prve stranice pisma i adrese.
Prvi zadatak koji mu je senat povjerio u dobi od 25 godina bio je da u Bologni pronađe obrazovana čovjeka koji bi uz godišnji dohodak od 300 dukata pristao poučavati humanitet i moralnu filozofiju. Izvršio ga je uspješno *con ogni diligenza possibile e con celerità* jer je 28. kolovoza 1638. Dubrovnik dobio rektora škole u osobi Ivana Šimuna de Gratio de Bononio.
69. Pismo dubrovačkog senata Stjepanu Gradiću dne 9. lipnja 1642.
HAD, ASMMP17 8.820, snimak.
Senat ovlašćuje Gradića da preuzme i vrši poslove Republike koji su ostali neriješeni poslije smrti Petra Beneše početkom svibnja 1642. Pismo označuje početak Gradićeve dugogodišnje službe diplomatskog predstavnika Dubrovačke Republike pri Svetoj Stolici.
70. Potpis Stjepana Gradića.
HAD, ASMMP17 7.753, uvećani snimak završetka pisma.
Potpis *Stefano Gradi* stoji na stotinama pisama u Historijskom arhivu u Dubrovniku. Gradić ih je u sklopu svoje službene diplomatske djelatnosti pisao na talijanskom jeziku pa se tako i potpisivao. Ona predstavljaju izuzetno vrijedno svjedočanstvo o jednom neumornom djelovanju i zrcale čitavu jednu epohu.
71. Adresati pisama dubrovačkog senata.
Card. Antonio Barberino dne 22. travnja 1671.

HAD, ASMMP17 6.572, snimak adrese.

Card. Altieri dne 22. srpnja 1671.

HAD, ASMMP17 6.574, snimak adrese.

Papa Klement X dne 25. svibnja 1673.

HAD, ASMMP17 6.583, snimak adrese.

Abbate Gradi dne 12. travnja 1676.

HAD, ASMMP17 6.610, snimak adrese.

Gran Duca di Toscana dne 10. veljače 1678.

HAD, ASMMP17 6.648, snimak prve stranice pisma.

Pisma, koja je dubrovačka vlada upućivala vladarima i utjecajnim ličnostima, zahtijevala su diplomatsku umješnost od onoga koji ih je uručivao. Posao u kojem je Gradić doživio mnoga nerazumijevanja i pretrpio mnoge neuspjehe.

72. Pismo Stjepana Gradića dubrovačkom senatu dne 1. listopada 1678.

HAD, ASMMP17 7.801, snimak prve stranice pisma.

Svjedočanstvo o uzlaudnom nastojanju da od Pape ishodi novčanu potporu za Dubrovnik. Sadrži karakteristični umetak na hrvatskom: *ma su se ovi gliudi okamenili.*

73. Galijica, ratni brod Dubrovačke Republike u 17. stoljeću.

ZPZ, stalni postav Pomorskog muzeja. Model izradio Ivo Pastuović po znanstvenoj osnovi Josipa Luetića.

Uz filjugu često je poslužila za prijenos pošte na liniji Dubrovnik-Jakin. Kanal koji je Gradić redovito koristio u svom diplomatskom radu.

OBNOVITELJ NAŠEGA GRADA I SLOBODE

74. Slika Dubrovnika iz vremena uoči potresa 1667. godine.

DM, inv. br. 200/S.

Kopija kojoj je kao predložak poslužila također kopija iz muzejskog postava Male braće u Dubrovniku, dok se izvorna slika nalazi u vlasništvu obitelji Delalle u Trogiru. Služi za utvrđivanje fortifikacijskog sustava i položaja ključnih objekata u Gradu prije velikog potresa. Može poslužiti za ilustraciju Gradićevih graditeljskih koncepcija.

75. Pismo Stjepana Gradića Dubrovačkoj Republici dne 30. travnja 1667.

HAD, ASMMP17 8.803.1, snimak prve stranice.

Autograf minute sastavljene na prvi glas o potresu prije nego

li su Gradiću stigla prva pisma izabrane privremene dubrovačke uprave naslovljena papi Aleksandru VII i kardinalima Flaviju Chigiju i Francescu Barberinu. Gradić tješi Dubrovčane primjerima gradova Atene, Rima, Venecije i Đenove koji su se iz nedaća podizali još moćniji jer su znali pojedinačnom dobru pretpostaviti opće. Javlja im od koga se mogu nadati pomoći. Podsjetivši ih da je trgovina jedini dubrovački prihod daje političku ocjenu da dva moćna dubrovačka susjeda Mlečani i Turci zabavljeni međusobnim sukobom trenutno neće posegnuti za nebranjenim gradom.

76. Pismo Stjepana Gradića dubrovačkom senatu dne 25. svibnja 1667.

HAD, ASMMP17 8.803.5, snimak pisma.

O trošku kardinala Barberina Gradić šalje zidarskog majstora zajedno s dva zidara i dva drvodjelca. Zaokupljen je pitanjima uštede vremena i troškova u obnovi Grada i inzistira da upotrebi dobrih instrumenata u uklanjanju ruševina, u izgradnji i u mljevenju žita treba dati prednost pred ručnim radom. Najavljuje da će im Diodon Božidarević iz Jakina dojaviti o stroju koji lako prenosi i baca u more ruševnu građu.

77. Autograf sastavka pisma Stjepana Gradića dubrovačkom senatu, bez nadnevka, napisan u lipnju 1667.

HAD, ASMMP17 8.803.8, snimak prve stranice sastavka.

Gradić ističe, pozivajući se na ugled kardinala protektora Republike F. Barberina, da je važnije od materijalnih učinaka obnove usvajati nova graditeljska i tehnička rješenja. U tom smislu ih potiče da vode računa o radu poslanih arhitekata i da ne obescjenjuju model lađe koja iznosi ruševine pomoću prelomljenog vitla, model koji je on sugerirao Diodonu Božidareviću.

78. *Orazioni e Scritture per la Republica del Sig^r Ab. Gradi.*

KMB, rkp. Č.245/N.327, f. 1-35, snimka kazala.

Kazalo pokazuje da je rukopis izvorno sadržavao tri spisa koja je Gradić sastavio neposredno poslije potresa. Rasprava o fortifikaciji grada je nestala. Sačuvala su se oba politička spisa, jedan o uključivanju novih obitelji u dubrovačko plemstvo, a drugi s propisima i savjetima za obnovu nastradaloga grada.

79. Pismo dubrovačkog senata Stjepanu Gradiću dne 13. srpnja 1667.

HAD, ASMMP17 14.1382, snimak druge i treće stranice pisma.

Gradiću je predočena teška situacija u kojoj valja započeti

obnovu grada. Zatim slijede značajne zahvale. Iz njih doznajemo da je Gradić poklonio zavičaju uobičajenu nagradu od sto dukata koju je dobio za govor *de eligendo summo pontifice* i da je razvio živu djelatnost, pa između ostalog poslao senatu svoje rasprave o političkim promjenama i utvrđivanju grada. Očito se radi o spisima koji su se do danas djelomice sačuvali u rukopisu pod br. 78.

80. Izjave graditelja, dane u Rimu pred Stjepanom Gradićem srpnja 1669.

HAD, ASMMP17 prilozi uz 14.1439, snimci.

Prvom izjavom Marino Lucini Anconitano dne 18. srpnja 1669. u Rimu *con una croce di mia propria mano* potvrđuje da će se osobito zauzeti u izgradnji javnog vodovoda, a prema drugoj Giovanni de Giorgi da Fano dne 23. srpnja 1669. u Rimu vlastoručno potvrđuje da stupa u službu inženjera i asistenta za fortifikacije. Ove izjave rezultat su mukotrpnog Gradićeva nastojanja da pronađe prikladne graditelje.

81. Pismo Stjepana Gradića dubrovačkom senatu dne 7. kolovoza 1669.

HAD, ASMMP17 14.1441, snimak pisma.

Ljeti 1669. Gradić se u čitavom nizu pisama zalaže za upotrebu pucolana u obnovi Dubrovnika. Otpremio je jedan teret lađom iz Napulja i vlada je odobrila ovaj trošak. Zbog oklijevanja i nepovjerenja prema novom materijalu, vulkanskom pepelu i prikladnom hidrauličkom građevinskom vezivu, Gradić i ovim pismom uvjerava svoju vladu da je to materijal neophodan u izgrađivanju razorenoga grada i jedinstven po uštedama. Graditelj vodovoda će im pokazati kako ga mogu korisno upotrijebiti.

82. Pismo Nikole Rafaelova Gučetića, Jakin dne 20. listopada 1667. KMB, rkp. Č.245/N.327, f. 37c.

Dokument u kojem se Gradiću najranije pridaje časn naslov *obnovitelj našega Grada i slobode*.

83. Pismo dubrovačkog senata Stjepanu Gradiću dne 18. veljače 1678.

HAD, ASMMP17 6.650, snimak posljednje stranice pisma.

Gradić iz pisma doznaje da ga senat dariva umivaonikom i vrčem od srebra u vrijednosti od dvjesto dukata.

To je oblik javnog priznanja za Gradićev doprinos obnovi i slobodi dubrovačkoj, iskazan u trenutku kad je turska opasnost svom žestinom zaprijetila Dubrovniku.

GRADITELJ KATEDRALE

84. Gradić Stjepan, *Instruzione per la fabbrica del Domo di Ragusa, u Atti relativi all' edificazione della Cattedrale di Ragusa. Stefano Abbate Gradi.*

HAD, ASMMP17 7.802, f. 1-7, snimak f. 2r-2v.

Cistopis-prijepis Gradićeve upute o gradnji katedrale s Gradićevim vlastoručnim dodacima tekstu. Spis očituje mnogostruku ulogu Stjepana Gradića u gradnji katedrale. On, naime, šalje model nove građevine »sukladan zahtjevima dobre arhitekture nepoznate u doba kad je prvi put bila građena ova crkva«, što znači izbor stila — ranog rimskog baroka. Proklamira princip štedljivosti tako da temelji stare gradnje zajedno s njenim ostacima posluže što je više moguće pri gradnji nove. Tumači proširenje katedrale s obzirom na stare temelje i neposrednu okolinu građevine. Daje upute o vodstvu i nadzoru gradnje i o izboru radne snage. Preporučuje sve vrste domaćeg materijala: voda, mužara, klak, kamen, grede, pijesak.

85. Pismo Stjepana Gradića dubrovačkom senatu dne 6. svibnja 1671.

HAD, ASMMP17 14.1497, snimak pisma.

Gradić javlja da je sklopio ugovor s arhitektom Paolom Andreottijem pod uvjetima koji su vidljivi iz samog ugovora kojeg prilaže pismu, uz ispriku da mu nije bilo moguće postići manju cijenu. Nada se da će senat biti zadovoljan njegovim službovanjem. Ugovor danas nije priložen pismu.

86. Pismo dubrovačkog senata Stjepanu Gradiću dne 19. siječnja 1672.

HAD, ASMMP17 15.1518, snimak posljednje stranice pisma.

Senat na kraju pisma sažeto javlja Gradiću važne vijesti o gradnji katedrale. Primili su model nove katedrale, pronašli su uz opće odobravanje da je prelijep i odobrili ga za izgradnju.

87. Prijepis Gradićeva popratnog pisma prilikom slanja modela katedrale zajedno s računom *Spese fatte in Roma per servizio della fabbrica del Domo di Ragusa da Marzo dell'anno 1672. sino a tutto Novembre 1673., u Atti relativi...*

HAD, ASMMP17 7.802, f. 95r-96r, snimak f. 95v-96r.

Dokument koji rješava pitanje autorstva projekta dubrovačke katedrale napisan je najranije početkom prosinca 1673. U popratnom pismu Andrea Bufalini se naziva *nostro principale architetto*. U računu toj se karakterizaciji dodaje još *autore dei modelli*. Iz računa je također vidljivo da ga je Gradić isplaćivao *in diversi tempi* što potvrđuje da je na

projektu katedrale, izradi velikog modela katedrale i izradi modela pročelja i kupole radio duže vremena.

88. Pismo Stjepana Gradića dubrovačkom senatu 27. svibnja 1676., autograf.
HAD, ASMMP17 7.752, snimak treće završne stranice pisma.
Još jedna potvrda da je Bufalini *autore del modello*. Poslije Andreottijeva otkaza s njim se kao mjerodavnom osobom, uz rimskog arhitektu Fontanu, Gradić savjetuje o izboru novog graditelja katedrale. Sve ove informacije donosi posljednji odlomak pisma koji je izostavljen u Körblerovom izdanju Bogišićeva prijepisa Gradićevih pisama premda je sam Körbler poznavao ovaj tekst i uočio njegovu važnost praveći istodobno omašku s prezimenom arhitekta: Bufalini je postao Rufalini. Vidi *Pisma opata Stjepana Gradića*, str. 39. Odlomak je objelodanio Prijatelj zajedno s ostalim dokumentima važnim za povijest dubrovačke barokne arhitekture.
89. Tlocrt romaničke katedrale u Dubrovniku.
CPZ, nacrt 60 x 75, mjerilo 1 : 100.
Temelji romaničke katedrale prikazuju se dvojako: u svjetlu najnovijih arheoloških istraživanja i u odnosu na postojeću baroknu građevinu.
90. Natpis na pročelju dubrovačke katedrale.
Iznad lijevih bočnih vratiju na pročelju katedrale, gledano prema tom pročelju.
Spomen-natpis o gradnji katedrale 1674. — 1713. govori o *neumornoj brizi* Stjepana Gradića. Predstavlja trajan spomen čovjeku koji je katedralu doživljavao kao simbol obnove Dubrovnika poslije potresa 1667. S istim razlogom ova crkva je simbol obnove Dubrovnika i danas, poslije potresa 1979. a uslijed otkrića koja su se dogodila u okviru arheoloških istraživanja njenih temelja.

PLANER NOVE FORTIFIKACIJE

91. Pismo Stjepana Gradića dubrovačkom senatu dne 27. kolovoza 1678.
HAD, ASMMP17 7.795, snimak prve stranice pisma.
Pred nezasitnim turskim zahtjevima, koji slabe Dubrovnik i prisiljavaju ga da povlači svoj kapital iz stranih banaka, Gradić utvrđuje svoj antiturski stav. On je protiv toga da se dira u ono što se uobičajilo zvati *krvava muka našijeh starijeh*. Zato novi obrambeni gradski sustav postaje predmet njegova živog promišljanja.

92. Gradićev *Abozzo del ricinto*.
HAD, ASMMP17 11.1254/2, f. 137r-140v, snimak f. 138v-139r.
Gradićeva vlastoručna skica novog gradskog okruženja. Sjeverni zid ide od sv. Lazara do Boninova, a zapadni okrenut Gružu od mora do ruba sv. Srđa. Predviđena je utvrda na Ilinoj Glavici. U prethodnom tekstu Gradić piše da će se raspitati koliko stoje brižljivi plan i točna mjerenja grada napravljeni u ovu svrhu.
93. Gradićev *Esempio del disegno*.
HAD, ASMMP17 11.1254/2, f. 149r-150r, snimak.
Gradić crta ovaj primjer skice da opiše egzaktne mjerenja pomoću čvrstog tijela koja bi poslužila izradi plana nove fortifikacije do Boninova na zapad i do prvih obronaka Srđa na sjever. Numerirane linije odgovaraju tek približno stvarnosti, ali one su na skici i povučene da se pokaže kako upravo iznad njih treba izraditi profile.
94. Pismo Stjepana Gradića dubrovačkom senatu dne 24. rujna 1678.
HAD, ASMMP17 7.800, druga stranica pisma.
Poslije nekoliko uzastopnih preporučivanja Gradić je od senata dobio voštani reljef Grada i bliže okolice koji uopće nije mogao poslužiti izradi plana novog fortifikacijskog sustava. Zato on podsjeća da tamo postoji model od kartona koji može poslužiti za točnija mjerenja udaljenosti i upućuje ih da u ovom poslu mogu angažirati kapetana Petra Ohmučevića koji točno zna kakav mu model treba i slikara Benka Staya (1650 — 1687) koji će znati takav model uspješno napraviti. U planiranju novog okruženja pridaje veliku važnost utvrđivanju Iline Glavice želeći da nova utvrda dominira lukom Gruž.

KRONOLOGIJA ŽIVOTA I RADA STJEPANA GRADIĆA

1613. 6. ožujka rođen je u Dubrovniku kao drugi sin senatora Miha Junijeva Gradića i Marije Beneše.
- 1622.—1629. Stiče osnovnu naobrazbu i dijelom filozofiju kod isusovaca u Dubrovniku.
- 1629.—1634. Po savjetu ujaka Petra Beneše odlazi u Rim, ponavlja jednu ili dvije godine osnovnog tečaja, pohađa trogodišnji studij filozofije i započinje studij teologije na isusovačkom sveučilištu *Collegium Romanum*.
1634. Već je kanonik nadbiskupije dubrovačke. Najvjerojatnije objelodanjuje *Peripateticae philosophiae pronunciata disputationibus proposita*.
- 1634.—1638. Studira civilno i crkveno pravo na sveučilištu u Ferru, a zatim u Bologni.
1637. Potkraj ljeta piše latinsku poslanicu Juniju Palmotiću.
1638. 8. lipnja postiže u Bologni doktorat *in utriusque* s uspjehom *docte*.
- 1638.—1642. Studira teologiju u Rimu i povremeno radi u Državnom tajništvu Svete Stolice kao Benešin neformalni tajnik pišući *minute* (prve sastavke) službenih i šifriranih pisama.
- 1642.—1643. Poslije smrti Petra Beneše zastupa Dubrovačku Republiku kod Pape.
1643. 22. travnja postaje opatom.
- 1643.—1653. U Dubrovniku vrši službe kanonika, arhiprezbitera i vikara dubrovačkog kaptola.
1644. 14. listopada preuzima upravu rogovske opatije sv. Kuzme i Damjana u Tkonu na otoku Pašmanu.

1648. Postaje članom pjesničke akademije *Ricovrata* u Padovi.
- 1653.—1683. Djeluje kao službeni diplomatski predstavnik Dubrovačke Republike pri Svetoj Stolici, mada s povremenim prekidima kakav je primjerice onaj od studenoga 1662. do kolovoza 1663. zbog slučaja Kaboga.
- 1654.—1658. Povjerava mu senat brigu oko utemeljenja dubrovačkog kolegija.
1655. 20. prosinca drži pozdravni govor prilikom prvog svečanog dolaska švedske kraljice Kristine u Rim.
1656. Traži vješta mjernika da popravi gradske zidine.
- 1656.—1660. Pokretač je djelovanja književno-znanstvenog kruga oko švedske kraljice Kristine i pape Aleksandra VII. Piše svoje fizičko-matematičke rasprave.
1658. Zalaganjem svog školskog druga Cezara Rasponija postaje savjetnik Svete Kongregacije indeksa (cenzor knjiga), što mu osigurava stalni boravak u Rimu.
1659. 31. svibnja poslije nekoliko neuspjelih diplomatskih pokušaja da Jakin opozove povišicu carine i nepravedno precjenjivanje dubrovačke robe predlaže senatu kratak demonstrativan prekid trgovanja s Jakinom. Usklađena akcija postiže uspjeh već 29. srpnja, otkada dubrovački trgovci ponovo koriste svoje stare povlastice.
1661. 1. lipnja piše poslanicu Ferdinandu Fürstenbergu *De presenti statu ottomanici imperii* u kojoj tvrdi da bi udruženi kršćanski vladari lako porazili Turke.
1661. 11. srpnja postaje drugim kustosom Vatikanske biblioteke.
1662. Objavljuje *Poemata* u antverpenskom zborniku *Septem illustrium virorum poemata*. Daje dopuštenje za tiskanje Lučićeva epohalnog djela *De regno Dalmatiae et Croatiae*. U razdoblju lipanj — kolovoz boravi u Dubrovniku.
1664. Putuje u Pariz u sastavu papinskog poslanstva kao tajnik latinist kardinala Flavija Chigija radi svečanog potpisivanja Pisanskog mira.

1665. Dubrovčanima pribavlja papino dopuštenje da polovicu prihoda od pobožnih zaklada smiju utrošiti za utvrđivanje i obranu grada.
1666. Zajedno s Leonom Allazijem uređuje knjižnicu urbinskih vojvoda koju je Papa upravo bio baštinio.
- 1667.—1683. Od prvog glasa o razornom potresu 6. travnja 1667. neumorno nastoji oko obnove i preporoda Dubrovnika. Skuplja i šalje žito i pekare, građevinski materijal i zidare, strojeve za raščišćavanje ruševina i građevinske inženjere, oružje i vojne stručnjake, nacрте i graditelje. Uspostavlja i održava diplomatske veze Dubrovnika s gotovo svim evropskim vladarima.
- 1667.—1675. Uporno se bori za dubrovačko tržište soli na Neretvi.
1667. 2. lipnja drži govor *de eligendo summo pontifice* na početku konklava poslije smrti Aleksandra VII.
1667. Izlaže upute za obnovu grada u tri spisa: o primanju novih obitelji u dubrovačku vlastelu, o utvrđivanju grada, o ublažavanju posljedica potresa i požara.
1670. Izdaje Palmotićeveu *Kristijadu* sa svojim predgovorom *De vita, ingenio et studiis Junii Palmottae*. Objelodanjuje apologiju vjerodostojnosti Petronijevog trogorskog fragmenta u *Integrum Petronii Arbitri fragmentum...*
- 1671.—1672. Brine se za nacrt i troškovnik katedrale, pribavlja prva sredstva za njenu izgradnju i potpisuje ugovor za nadgledanje radova s prvim graditeljem Paolom Andreottijem.
- 1672.—1673. Sudjeluje u raspravama o izmirenju zapadne i istočne crkve, osobito o potrebi papinskog poslanstva u Rusiju.
1674. Putuje u Mletke u nastojanju da bi se Dubrovčanima priznalo staro pravo trgovanja stonskom soli na Neretvi. Pruža savjete za moderno uređenje Banke sv. Vlaha po uzoru na glavne talijanske banke.
1675. Izdaje poemu o dubrovačkom potresu 1667. *De laudibus Serenissimae Reipublicae Venetae et cladibus Patriae suae carmen*. Traži majstora za kovnicu novca i ujedno predlaže senatu da se nabave novi strojevi za kovanje novca.

1676. Tiska nadgrobni govor *In funere Caesaris Rasponi*.
1677. U Dubrovnik šalje novog graditelja Piera Bazzija.
1678. Objelodanjuje filozofsko-teološki rad *Disputatio de opinione probabili cum P. Honorato Fabri*. Uzaludno traži novčanu potporu kako bi ugroženi Dubrovnik mogao udovoljiti novim i nezasitnim zahtjevima Kara Mustafe. Predlaže senatu plan novih gradskih utvrđenja.
1679. Putuje u Pariz ne bi li pribavio novac i oružje. Luj XIV nije ga se udostojao primiti.
1680. Izdaje u Amserdamu *Dissertationes physico-mathematicae quatuor*. Otklanja želju senata da postane nadbiskupom dubrovačkim.
1682. 14. siječnja postaje prefektom Vatikanske biblioteke.
- 1682.—1683. Obnavlja svoje nastojanje oko moderne kovnice novca i traži u zakup mlinove blizu grada da bi uveo *un' arte importantissima per la vita humana*.
1683. 2. svibnja umire u Rimu i prema posljednjoj želji biva pokopan u crkvi sv. Jeronima.

IZABRANA LITERATURA O STJEPANU GRADIĆU

RUKOPIŠNA I KNJIŽNA GRAĐA

- Banfi F., *Cristina di Svezia e Stefano Gradi di Ragusa*, u *Archivio storico per la Dalmazia* XXVI, Roma 1939, str. 363-394.
- Dadić Mladen, *Rani filozofijski rad Stjepana Gradića*, u *Dubrovnik* XIII (1970), br. 2, str. 92-96.
- Dadić Žarko, *Stjepan Gradić i problem upravljanja broda kormilom*, u *Atom vodi igru*, ŠK, Zagreb 1973, str. 227-233.
- Dadić Žarko, *Stjepan Gradić o problemima gibanja*, u *Matematički vesnik* 5 (20)/4, Beograd 1968, str. 485-496.
- Dadić Žarko, *Znanstveno djelovanje Stjepana Gradića u Rimu*, u *Povijest egzaktnih znanosti u Hrvata I*, Liber, Zagreb 1982, str. 216-231.
- Gortan Veljko i Vratović Vladimir (priredili), *Hrvatski latinisti II*, MH-Zora, Zagreb 1970, str. 93-121.
- Körbler Đuro, *Latinske pjesme Junija Palmotića*, u *Građa za povijest književnosti hrvatske 7*, JAZU, Zagreb 1912, str. 367-392.
- Körbler Đuro, *Pisma opata Stjepana Gradića Dubrovčanina senatu Republike dubrovačke od godine 1667. do 1683.*, u *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium* XXXVII, JAZU, Zagreb 1915.
- Körbler Đuro, *O Bogišićevu prijepisu Gradićevih pisama*, u *Ljetopis* JA 26, Zagreb 1912, str. 248-254.
- Krasić Stjepan, *Neki filozofski pogledi Dubrovčanina Stjepana Gradića*, u *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 11-12, godište VI, Zagreb 1980, str. 51-81.
- Kurelac Miroslav, *Suvremenici i suradnici Ivana Lučića*, u *Zbornik Historijskog instituta JAZU*, vol. 6, Zagreb 1969, str. 133-142.
- Manken Irmgard, *Dubrovački patricijat u XIV veku*, SANU, posebna izdanja knjiga CCCXL, Beograd 1960.
- Marković Franjo, *Filozofijske struke pisci hrvatskoga roda s onkraj Velebita u stoljećih XV. do XVIII.*, pretisak u *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 1-2, godište I, Zagreb 1975, str. 265-266.

Peloza Makso, *Dubrovački diplomat Petar Beneša*, u *Dubrovački horizonti X-XI* (1978 — 1979), br. 18-19, str. 13-19.

Samardžić Radovan, *Veliki vek Dubrovnika*, Prosveta, Beograd 1983, str. 363-491.

SPOMENIČKA I UMJETNIČKA GRAĐA

Beritić Lukša, *Ubikacija nestalih građevinskih spomenika u Dubrovniku II*, Konzervatorski zavod Dalmacije, Split 1960, str. 69-71.

Beritić Lukša, *Urbanistički razvitak Dubrovnika*, Zavod za arhitekturu i urbanizam Instituta za likovne umjetnosti JAZU, s. a., str. 27-38.

Fisković Cvito, *Naši graditelji i kipari XV. i XVI. stoljeća u Dubrovniku*, MH, Zagreb 1947, str. 70.

Prijatelj Kruno, *Dokumenti za historiju dubrovačke barokne arhitekture*, u *Tkalčićev zbornik II*, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb 1958, str. 117-156.

Prijatelj Kruno, *Slikari XVII i XVIII stoljeća u Dubrovniku*, u *Starohrvatska prosvjeta III. serija*, svezak 1., Muzej hrvatskih starina JAZU, Zagreb 1949, str. 250-278.